

власника, зрозуміти ставлення до нього автора тощо. Зважаючи на це, мікроконтекст з власним іменем поруч із безіменною та апелятивною номінацією людей як у художньому, так і в публіцистичному творі та їх функції заслуговують на детальне вивчення і дослідження.

Література: *Немировська*: Немировська Т. В. 1992: Немировська О. Ф., Немировська Т. В. Українська літературна ономастика: взаємозв'язки і паралелі поетики // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки: Зб. наук. праць / Ред. кол.: Ю. О. Карпенко / відп. ред. / та ін. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 18 – 25.; *Салимова* 1992: Салимова Р. Х. Индивидуализация имени собственного в художественном тексте (на материале украинско-русских переводов) // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки: Зб. наук. праць / Ред. кол.: Ю. О. Карпенко / відп. ред. / та ін. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 151 – 157.; Самчук 1999: Самчук Улас. На білому коні. – Львів, 1999. – 286с.

Статья посвящена анализу роли микроконтекста с собственным именем в текстах публицистического стиля. Выяснено разные группы микроконтекста для создания образов персонажей в воспоминаниях Уласа Самчука «На белом коне».

Ключевые слова: антропонимическая система, микроконтекст, апеллятивы, номинативная функция речи.

С.П. Руснак (Вінниця)

Поетика мемуарного нарису «Юрій Липа: поет і лікар» Уласа Самчука

У статті розглянуто поетику мемуарного нарису У. Самчука, присвяченого творчій і професійній діяльності Юрія Липи. Автор розглянув жанрові ознаки літературного портрета, до якого належить аналізований текст; визначив його сюжетно-композиційні особливості, зв'язок твору зі спогадами «На білому коні», «На коні вороному» і щоденниковими записами.

The article deeply considers the poetic manner of Ulas Samchuk's memoir sketch which is dedicated to creative and professional activity of Yuri Lypa. The author dwells on the genre features of the literary portrait to which the analyzed text belongs and also determines its compositional peculiarities as well as its connection with reminiscences «Riding the White Horse», «Riding the Black Horse» and diary notations.

Постановка наукової проблеми. Мемуари займали в творчості Уласа Самчука 50–70-х років ХХ століття особливе місце, оскільки життєво важливою темою для нього залишалася «доба, яку сам бачив, чув, переживав» [Самчук 1946: 5]. Тож не дивно, що на чуттєвому, сенсорному рівні письменник тривалий час перебував у 20–40-х роках, що можна було пояснити болісним осмисленням безповоротного розриву з рідним краєм. Творча енергія сублімувалася в спогадах про недавню минувшину: «П'ять по дванадцятій», «На білому коні», «На коні вороному», «Планета Ді-Пі». Це була багатожанрова література, де органічно поєдналися спогади, розвідки, репортажі, есе, щоденникові записи, свідчення очевидців тощо й основною ознакою якої була пряма орієнтація автора на відтворення історичних подій з опорою на документ. З-поміж жанрового розмаїття виділяються мемуарні нариси, де письменник тяжів до особистого факту й особистої історії конкретних людей, яких він добре знав. Серед них і мемуарний нарис про Юрія Липу, що не був об'єктом окремої уваги самчужознавців, тож відсутність спеціальних літературознавчих досліджень визначає актуальність цієї статті. Обрана тема актуалізує звернення до аналізу особливостей мемуарних форм розповіді і ролі мемуарного нарису в творчості письменника.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Мемуарний нарис «Юрій Липа: Поет і лікар» був опублікований у нью-йоркській газеті «Свобода» 1949 року. Його назва стисло відображала зміст документального твору, оскільки автор зосередив свою розповідь на двох взаємопов'язаних іпостасях Юрія Липи – митця і лікаря. Роль експозиції в нарисі відіграє опис фотографії, що зберігається в архіві У. Самчука: «Між моїми паперами заховалась світлина людини з високим, отвертим чолом, великими світлими очима, прямим носом і невеличкими вусиками над скептично усміхненими устами,

одягнена у новий темно-сірий одяг. На звороті світлини напис: «Се я – для ворогів – але складаю світлину приятелів». Це Юрій Липа» [Самчук 1949: 2]. Уже в перших рядках маємо лаконічний портрет героя нарису.

Своєрідність мемуарного портретування У. Самчука визначається функцією ситуації безпосереднього спілкування, що є основою розповіді про Юрія Липу. Тож далі в нарисі подано спогад про обставини зустрічі, де особливе місце займає інтригуюча заувага: «В кінці травня 1941 року потяг Варшава – Краків везе мене до Варшави. Між іншими справами, що мене там чекають, є також відвідини автора «Суворости», а одночасно і «Світлости». Наперед знаю, що це останнє не обійдеться без комплікацій і мушу сказати, що я не помилився. Юрій Липа має на все чисто свої, завжди оригінальні і завжди комплексовані погляди. Не думаю, що і в даному випадку він не лишиться вірним самому собі» [Самчук 1949: 2]. Мемуарист звичним для документальної оповіді тоном вводить реципієнта в атмосферу побуту одного з найвизначніших українських поетів і мислителів ХХ століття, фіксує колорит його помешкання: «Невелика, мешкальна, негаразд упорядкована кімната. На стінах оригінальні під лубок малюнки беззрямців. Все то ще наслідки бомбардування цього міста» [Самчук 1949: 2]. На фоні скромної кімнати поступово виділяється постать самого Юрія Липи: з одного боку, виразною є деталь («білий нечистий халат»), з іншого – шляхетні риси характеру («Повага, стриманість, офіційність. ... Він весь возвишений з виразною міною поблажливості до свого гостя» [Самчук 1949: 2]). Спогад про митця вибудовано так, щоб поступово перед читачем витворився образ видатного мислителя і поета. Розмова двох письменників про творчість Юрія Липи діє на останнього благотворно, його спокійне, незворушне лице набуває іншого вигляду: «По чверть години на устах мого співрозмовця появилася перша усмішка» [Самчук 1949: 2]. Співбесідники згадували й історіософські праці мислителя, його статті про літературу, брошуру про цілющі рослини, віршовані оповідання для дітей з ілюстраціями його дружини Галини, а далі перейшли на філософію, теософію, кабалістику, містику, модернізм, класичну поезію і медицину. Усе це разом перетворило непоказне мешкання лікаря на містерійний простір, де реальне тісно переплелось з вигаданим: «Його кімната – вир мистецтва й мислі, шалені перегони реального з уявним» [Самчук 1949: 2].

Образ лікаря і поета конструюється У. Самчуком на контрасті. На початку мемуарного нарису він говорить про неоднозначне ставлення Юрія Липи до нього, а відтак і про очікування певних комплікацій під час зустрічі. Однак уже перші години стрічі-спілкування виявляють особливу духовну близькість двох письменників, гість виразно відчуває позитивні зміни у ставленні господаря до себе: «По короткому часі розмови вичитую, як зникає холод мого гостителя» [Самчук 1949: 2]. Відхід від мистецтва до буденної теми (шлункової хвороби У. Самчука) раптом віддзеркалює щось звично буденне у вдачі Юрія Липи. Це впливає на відвідувача, автор фіксує зміни, що відбулися в його сприйнятті відомого поета-лікаря; звертає увагу на його очі, колір обличчя, голос: «Я бачив, як поволі розгортається ця чудова міміза. Дивився в його вже зовсім блискучі темно-зелені очі. Шкіра його обличчя біла аж прозора, здається, видно, як тече кров по його жилах. Рівно, плавно з перервами плывуть його неспокійні слова – висловлені завжди на одному тоні» [Самчук 1949: 2].

Наступного дня лікар Липа проведе обстеження хворого: ретельно розпитає про недугу, виписе рецепт, який скрупульозний У. Самчук зберіг і подав у нарисі повністю. Їхня розмова про медицину, «Книгу про життя і смерть» шведського лікаря і письменника Акселя Мунте, російського філософа Ніколая Бердяєва приводить до філософського висновку: людина все життя бореться зі смертю, але так і не може її здолати.

Так поступово відбувається проникнення в духовні глибини талановитої особистості, яка органічно паєднала в собі дар мислителя, поета і лікаря-фітотерапевта: «Я звичайний, скромний пацієнт, він звичайний, уважний лікар. Він дивиться на все. У очі, на нігті рук, у барву обличчя, дивиться на язик, пробує нервовість, обмацує шлунок. Його рухи повільні, спокійні, уважні. Вираз обличчя загадковий. Очі блискучі» [Самчук 1949: 2].

У. Самчук прагне передати особливе світовідчуття Юрія Липи, тому згадує останню, січневу зустріч 1944 року, його особливо загадково-містерійний настрій: «Липа був чимсь таємничо надхненим, на нього діяв час, що заганяв його у містику. У Львові багато пророків і

пророчиць. Всі вони погодились, що поради ніяк не візьмуть цього зачарованого місця на планеті. Юрій Липа старанно вслухався у їх голос і щось там чув» [Самчук 1949: 2]. Можливо, тут криється ще одна розгадка життєвої драми поета-лікаря, який відмовився покинути Львів перед навалом армії «визволителів». Філософічна тональність останньої розмови двох письменників була продиктована реаліями доби і забарвлена філософуваннями про Еразма Роттердамського, Стендаля і книгу про його життя «Три цвета времени» Анатолія Виноградова. Усе в нарисі налаштовує на роздуми про те, що митець – передусім людина своєї епохи, активний учасник її трагедій і драм, і головне – сильна духом, незборима особистість. Про трагічну загибель Юрія Липи в мемуарному нарисі – ні слова; розповідь завершують рядки з його раннього вірша «Князь полонений»: «Господь міцним мене створив і душу дав непобориму».

Кількома роками пізніше У. Самчук повернеться до спогадів про Юрія Липу в діалогі «На білому коні» і «На коні вороному». Вже у першій книзі 1972 року мемуарист прагне наголосити на винятковій вдачі «чародія-лікаря, поета, письменника, історіософа, теософа і філософа»: «Липа завжди був і лишився для нас дуже атракційною силою на нашому культурному фронті, без уваги на всі його дивацтва...» [Самчук 1999: 43]. Він вказує на особливо значимі в творчості митця художні речі, очевидно, намагаючись вплинути і на зацікавлення читачів цією постаттю, і на потенційних дослідників Липиною спадщини. Не випадково згадує дві поетичні книжки («Світлість», 1925 і «Суворість», 1931), історіософський роман «Козаки в Московії» (1934), вникливі есеї та капітальні історіософські праці.

Деякою мірою між цим текстом і мемуарним нарисом «Юрій Липа: Поет і лікар» є чимало спільного. Очевидно, У. Самчук використав і свої щоденникові записи, і спогад 1949 року як основу розповіді про митця в книзі спогадів. Однак він доповнив її важливими деталями, зокрема описом мешкання: «Невеличка, неупорядкована мешкальна кімната, на стінах оригінальні рисунки, ескізи, витинанки...». У цьому невеликому домашньому просторі з'являються дружина Галина – «висока, струнка, русява пані» і двійко донечок: «...одна з них сиділа тут же, на столі, у решеті, розмальована якоюсь мармелядою з пірижка, якого намагалася подужати своїм маленьким ротиком» [Самчук 1999: 46]. Так за реаліями щоденного побуту У. Самчук намагається розгледіти Липу-людину.

Далі автор намагається обговорити низку внутрішніх характеристик вдачі Юрія Липи, його політичні вподобання, щоб остаточно і достатньо повно створити образ персонажа-інтелектуала: «Липа засадничо не був ні «бе», ні «ме» (не належав ні до бандерівців – ОУН(Б), ні до мельниківців – ОУН(М). – Автор), не був також націоналістом обскурантського типу. Він був сам велика індивідуальність, щоб увійти у певних стандартних нормах, тому у нього виник гострий конфлікт з Донцовим... Але він був суворим, послідовним вигнанцем класичного націоналізму в його расових, культурних, традиційних формах, від Сократа починаючи і на Фіхте кінчаючи» [Самчук 1999: 48].

У. Самчук демонструє вміння Юрія Липи невимушено вести розмови на складні історіософські і мистецькі теми, логіку доказів на захист висловлюваних тез, адже вони говорили і про глибинні нурти української раси, і про дух минулого, і про мету української історії, і про «делікатне» сьогодення, і про війну, і про традицію зображення селянства в українській літературі. За всім цим, на думку автора мемуарів, одразу було видно автора праці «Призначення України» «з його синтезом основних духовних течій, нашої історії, від античності до наших днів» [Самчук 1999: 46]. Не проминуло згадати У. Самчук і про ставлення Юрія Липи до його творчості, зокрема епопеї «Волинь» і статті «Крик в порожнечу», на яку зацікавлено відгукнувся невеликим дописом «Розмова з порожнечою: На маргінесі статті Уласа Самчука «Крик в порожнечу» у «Віснику» Дмитра Донцова [Луна 1933: 334–338].

Книга «На коні вороному» теж містить кілька додаткових штрихів до образу поета-лікаря. У. Самчук згадує його як містика, котрий вірив, що поради до Яворова, де той мешкав, не дійдуть. Юрій Липа, «людина з насупленими бровами», помилився, але «не зрадив свого переконання, пішов до партизан і там загинув» [Самчук 2000: 275]. Особливо зворушливою в цьому епізоді є розповідь про Самчуків подарунок – бандуру Михайла Теліги, яка тривалий час висіла в нього дома, але одного разу «голосно і безпричинно тріснула так, що задзвеніли всі її

струни. Це сталося приблизно того дня, коли Теліга міг бути страчений» [Самчук 2000: 275]. Для Липи-містика це мало виняткове значення. Загалом це своєрідний епілог до всієї мемуарної розповіді У. Самчука про Юрія Липу, де проступає тонка ностальгія за духовно близькими людьми, адже, як зізнається сам автор, та поїздка, зустрічі і розмови були для нього «відпочинком від наших трагічних рівненських «буднів»... Різні грані між видимим і захованим від зору вимірами згладжуються. Починає сильно діяти фатум і інстинкт» [Самчук 2000: 275].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Загалом мемуарні нариси У. Самчука поєднали елементи біографії поета-лікаря, особливе відчуття автором колориту епохи, його прагнення дати історичну оцінку духовної спадщини митця і мислителя. Їхніми сюжетно-композиційними особливостями можна назвати установку на справжність і документальність образу Юрія Липи, ослабленість сюжету, ретроспективність, прийом монтажу, порушення хронологічної послідовності, наявність сюжетоутворюючих мотивів («зустрічі – прощання»), звернення до документальних джерел (наприклад, виписаний Липою-лікарем рецепт), пластичність оповіді, її ескізність і фрагментарність. Факти реальної долі Юрія Липи переломлюються крізь призму їх оцінки письменником: сам характер їх інтерпретації виявляє прагнення мемуариста створити такий образ людини, яким він закарбувався в його пам'яті. Тож Юрій Липа постає, з одного боку, звичайною людиною зі своїм характером, уподобаннями, професійними вміннями, з іншого – геніальною творчою особистістю. Усе це вдалося передати за допомогою тонких і свіжих спостережень, глибокого проникнення в духовний світ зображуваної особистості, вишуканого словесного живопису.

Мемуарний нарис «Юрій Липа: Поет і лікар» тяжіє за своїми жанровими ознаками до літературного портрета, якому притаманні документально-художній тип оповіді, відкрита авторська присутність, максимальна вираженість поглядів автора. Натомість складна композиційна структура діалогії спогадів «На білому коні» – «На коні вороному» дала можливість включити «текст» про митця в документальний «текст», який поряд з іншими розповідями про відомих сучасників (Дмитра Донцова, Євгена Маланюка, Олену Телігу, Івана Кавалерідзе й інших) слугує яскравим зразком літературного таланту Уласа Самчука, котрий виділяється змістовною глибиною, художнім багатством і публіцистичною гостротою.

Подальше вивчення документальної прози У. Самчука може бути пов'язане з дослідженням поезики дорожніх і портретних нарисів, записних книжок і щоденників, що дозволить простежити становлення тексту митця як документально-художнього, розкрити процес наростання в його мемуарних творах елементів художності.

Література:

1. *Липа 1933*: Липа Ю. Розмова з порожнечою: На маргінесі статті Уласа Самчука «Крик в порожнечу» / Ю. Липа // Вісник. – Річник І. – 1933. – Т. II. – Кн. 5. – Травень. – С. 334–338.
2. *Самчук 1999*: Самчук У. На білому коні: Спогади / У. Самчук. – Львів: Літопис Червоної Калини, 1999. – 229 с.
3. *Самчук 2000*: Самчук У. На коні вороному: Спогади / У. Самчук. – Львів: Літопис Червоної Калини, 2000. – 279 с.
4. *Самчук 1946*: Самчук У. Юність Василя Шеремети: Роман у 2-х т. – Т. I. – Мюнхен: Прометей, 1946. – 156 с.
5. *Самчук 1949*: Самчук У. Юрій Липа: Поет і лікар / У. Самчук // Свобода (Нью-Йорк). – 1949. – 25 жовтня. – Ч. 248. – С. 2.

В статтє анализується поезика мемуарного очерка У. Самчука, посвященного творческой и профессиональной деятельности Юрия Липы. Автор рассмотрел жанровые особенности литературного портрета, к которому принадлежит рассматриваемый текст; определил его сюжетно-композиционные особенности, связь произведения с воспоминаниями «На белом коне», «На коне вороном» и дневниковыми записями.